

زیر نظر : دکتر حمید بهزادی

تحقیق از : لقاءالله فنائیان

فرشته اشرف

خاور میانه کجاست ؟ چرا و چگونه بوجود آمد ؟

بدون تردید منطقه پرماجرا و هیاهوی خاور میانه زبانزد مردم جهان امروز است . با وجود این بدرستی معلوم نیست مراد از خاور میانه کجاست ؟ بهمین سبب لازم آمد که در آغاز یک سلسله تحقیق پیرامون خاور میانه ، تحقیقی درباره نام خاورمیانه و تعیین کشورهایی که در این منطقه قرار دارند انجام شود . مقاله زیر چکیده پژوهش ما پیرامون کشورهای خاورمیانه و تعریف و تحول آنست .

درحال حاضر بنظر اکثر متخصصین مسائل بین المللی کشور های زیر در محدوده خاور میانه قرار میگیرند :

مصر ، اردن ، اسرائیل ، سوریه ، عراق ، عربستان سعودی ، کویت ، یمن شمالی ، یمن جنوبی ، سودان ، بحرین ، کلیه واحدهای جغرافیائی واقع در خلیج فارس ، ترکیه ، ایران و افغانستان . ۱

(۱) از جمله نویسندگان موافق با این تعریف عبارتند از :

W.B. Fisher, The Middle East, (London : Methuem & Co. 1963).

B. Lewis, The Middle East and the West, (London : Weidenfield A
Nicolson, 1963).

Carleton, Caravan, The Story of Middle East, (New York : Holt
Rinehart & Winston. Inc. 1965).

Dankwart. A. Ruston, Middle Eastern Poltical System (New York :
Prince Hall. Inc. Englewood Cliffs 1971).

بنابراین خاورمیانه عبارتست از بخشی کوچک از شمال آفریقا بعلاوه آسیای جنوب غربی. بخاطر اهمیت و حساسیت منطقه دهها نویسنده صاحب نظر از ملیتهای مختلف درباره خاورمیانه بنگارش پرداخته^۱ و در مقدمه کتابهای خود نام خاور میانه را تعریف کرده اند ولی این تعریف ها بسیار متفاوت و غیر مشابه است .

پیش از اینکه بتعریف های مختلفی که از منطقه خاور میانه شده بپردازیم بجاست که بدانیم این نام چگونه بوجود آمده و به چه واحد های جغرافیائی اطلاق میگردد .

۱- پیدائی نام خاور میانه

هر کس باموشگافی و نکته ستیجی نام خاورمیانه را بررسی کند در خواهد یافت که این واژه دلالت بر مقایسه موقعیت جغرافیائی منطقه ای با مناطق دیگر جهان دارد . بانظر دقیق تر آشکار میگردد که این نام توسط اروپائیان بوجود آمده زیرا نسبت بموقعیت جغرافیائی آنهاست که این منطقه در خاور میانه قرار گرفته است. اروپا را غربیها مرکز تمدن جهان تصور نموده و بقیه نقاط را بر حسب دوری و نزدیکی با اروپا **خاور نزدیک** ، **خاور میانه** و **خاور دور** نامیده اند^۲ .

اولین بار رومیان از تقسیم جهان به شرق و غرب صحبت بمیان آوردند . سپس در دوره کشف و دستیابی به سرزمین های جدید توسط اروپائیان ، چین ، ژاپن و مالزی بعنوان « خاور دور » شناخته شدند . جنگ چین و ژاپن در سال ۱۸۹۴ موجب رقابت قدرت های بزرگ در ایجاد نفوذ در چین شد و از سوی دیگر قتل عام آرامنه همراه با شورش مردم مقدونیه و کورت نظر دول نیرومندان نگران سرنوشت امپراطوری عثمانی ساخت. بدین ترتیب در سالهای بین ۱۸۹۰ تا ۱۹۰۰ میلادی توجه دول اروپا بدو منطقه مجزا در شرق جلب گردید ، یکی چین و دیگری قلمرو امپراطوری عثمانی . بهمین سبب از این تاریخ واژه «خاور نزدیک» در برابر خاور دور معمول گردید. ^۳ خاور نزدیک با آن قسمت از بالکان که در تصرف عثمانی بود و همچنین آناتولی و قبرس اطلاق میگردد .^۴

چند سال بعد یعنی در سال ۱۹۰۲ میلادی باستان شناس انگلیسی « هگارت » ، ^۵ کتاب «خاور نزدیکتر»^۶ را منتشر کرد و آن منطقه را شامل آلبانی ، صربستان جنوبی ، بلغارستان ،

---

(۱) در پایان این مقاله فهرست تعدادی از مهمترین این نویسندگان و آثار آنها تهیه شده است .

(2) Benjamin Revlin, The Contemporary Middle East, (New York: Random House, 1965) p. 5.

(3) Richard H. Nolte ed. The Modern Middle East, "Where is The Middle East?" Roderich Davison, (New York: Atherton Press, 1963) p. 15.

(4) W. B. Fisher Op. Cit. p. 1.

(5) D. G. Hogarth.

(6) Nearer East.

یونان و مصر و تمام سرزمین های عثمانی در آسیا و سراسر شبه جزیره عربستان و دو سوم ایران دانست .^۱

گاهی نیز بخاور نزدیک و از «لوانت»^۲ اطلاق میگردد.^۳ در همین سال نام «خاورمیانه» برای اولین بار توسط سروان «آلفرد ماهان»^۴ افسر نیروی دریائی آمریکا بکار رفت.^۵ بدین ترتیب ملاحظه میگردد که اصطلاح «خاور نزدیک» قبل از «خاورمیانه» معمول گردید . «ماهان» در یکی از مقاله های خود تحت عنوان «خلیج فارس و روابط بین المللی» که در شماره سپتامبر ۱۹۰۲ مجله National Review منتشر شد نام خاورمیانه را ابداع کرد. دو ماه بعد از آن تاریخ ، روزنامه تایمز در شماره ۱۴ اکتبر ۱۹۰۲ خود مقاله ای تحت عنوان «مسائل خاورمیانه» منتشر ساخت . بعدها خبرنگار تایمز «والنتین چیرول»^۶ با آگاهی از نوشته های «ماهان» مقالاتی در تایمز منتشر نمود که با شنائی مردم جهان با اصطلاح خاورمیانه کمک بزرگی کرد . مقالات «چیرول» موجب گردید که مردم بسیاری از نقاط جهان با اصطلاح خاورمیانه آشنا گردیدند .

اختلاف نظر در مفهوم دقیق خاورمیانه از همان ابتدای پیدائی این نام وجود داشت و خاورمیانه مورد نظر «چیرول» بمراتب وسیع تر و بزرگتر از خاورمیانه «ماهان» بود .^۷ نخستین انگیزه نام گذاری خاورمیانه - دونفر محققى که در پیدائی نام خاورمیانه پیش قدم بودند یعنی «چیرول» و «ماهان» بازپس کی خاص خود متوجه اهمیت سوق الجیشی و حساسیت جغرافیائی این محل گردیده و سعی کردند قدرتهای بزرگ را باستقرار پایگاه در این منطقه علاقمند نمایند . ماهان در مقاله خود که قبلاً بآن اشاره شد انگلستان را با ایجاد پایگاههایی در خلیج فارس ترغیب مینمود و «چیرول» در کتاب خود هنگام تعریف از خاورمیانه به نقش حساس آن در دفاع از هند اشاره کرده و نوشته است : «... آن قسمت از آسیا که بمرزهای هند

(1) Nolte, Op. Cit. p. 16.

(۲) شرح لوانت "Levant" در دنباله همین مقاله آمده است .

(3) Don Peretz, The Middle East Today, (New York : Halt Rinerhart and Winston Inc: 1693) p. 3.

(4) Alfred Thayer Mahan.

(5) Bernard Lewis Op. Cit. p. 10.

(6) Valentine Chirol.

(۷) بطور مثال انگیزه «ماهان» در بحث از خاورمیانه تکیه روی حساسیت و اهمیت سوق الجیشی آبهای این منطقه و خصوصاً خلیج فارس بوده و بهمین سبب از نظر او خاور میانه منطقه کوچکی بوده . در حالیکه از دید «چیرول» مرزهای شرقی خاورمیانه به تبت و چین ختم میگردد . Nolte, Op. Cit. p. 19.

منتهی میشود و در سر راه هند قرار گرفته و بدفاع از آن سرزمین و مسائل مربوط بآن ارتباط دارد ... ۱

با وجود اختلاف نظری که در تعریف خاورمیانه بین بائیان این اصطلاح یعنی «ماهان» و «چیرول» وجود داشت اصطلاحی که آنها برای این منطقه برگزیدند بزودی بنام خود آنها رواج یافت و توسط نویسندگان در نشریات و کتابها بکار رفت.

تبدیل عنوان خاور نزدیک به خاور میانه - همان طور که قبلاً اشاره شد رویداد های داخلی در قلمرو عثمانی از جمله بد رفتاری با مسیحیان موجب گردید که قلمرو عثمانی در اروپا جلب توجه دول بزرگ را نموده و «خاور نزدیک» نامیده شود. در این زمان هنوز نام خاور میانه بوجود نیامده بود. ولی پس از جنگ بالکان در سالهای ۱۳ - ۱۹۱۲ و کوتاه شدن دست عثمانی از بالکان و جنگ اول که موجب خروج ترکها از سرزمین های عرب شد دیگر معلوم نبود خاور نزدیک بکجا اطلاق میگردد. از سوی دیگر عنوان «خاور میانه» بشرحی که گذشت توسط ماهان و چیرول معمول گردید. ولی این دگرگونی در قلمرو عثمانی در بالکان و سرزمین های عربی نتوانست عنوان خاور میانه را بطور کامل جایگزین عنوان خاور نزدیک بنماید و بسیاری از جمعیتها و سازمان هائی که بنام خاور نزدیک تشکیل شده بودند مانند «بنیاد خاور نزدیک»^۲ و «انجمن کالج خاور نزدیک»^۳ کماکان با همان نام پیشین بفعالیت خود ادامه دادند.^۴

اما جنگ جهانی دوم موجب گردید که اصطلاح خاور میانه کاملاً معمول شده و رفته رفته جای عنوان خاور نزدیک را بگیرد. ارتش انگلستان در آغاز جنگ فرماندهی نیروهای پراکنده خود را در مصر، سودان، فلسطین، ماورا اردن، قبرس، عراق، عدن، سومالی، هند انگلیس و خلیج فارس درهم ادغام نموده و فرماندهی خاور میانه^۵ را تحت فرماندهی ژنرال «ارکی بالد اول»^۶ در قاهره بوجود آورد.^۷ بالطبع در کلیه مذاکرات و مکاتبات رسمی و غیر رسمی حوزه عملیات این نیروها خاور میانه نامیده شد ولی مرزهای این منطقه تابع عملیات نظامی بوده و مرتباً تغییر میکرد.

- (1) Valentine Chirol. The Middle Eastern Question or Some Problems of Indian Defense. (London: John Murray Albermarl Str. 1903) p. 5.
- (2) Near East Foundation.
- (3) The Near East College Association.
- (4) Noite, Op. Cit. p.p. 18-20 Passim.
- (5) Middle East Command.
- (6) Archibald Wovell.
- (7) Ibid.

علاوه بر تأسیس فرماندهی خاورمیانه در قاهره، دولت انگلستان يك «مرکز تدارکاتی خاورمیانه» نیز در قاهره بوجود آورد ولی حدود منطقه کماکان نامعین ماند و بطور غیر دقیق میتوان گفت خاورمیانه آنروز از مالت تا ایران و از سوریه تا حبشه امتداد داشت. بهر حال از نظر انگلستان مرکز خاورمیانه قاهره فرض شده بود.^۲

با وجود متداول شدن عنوان خاورمیانه و تاحدودی متروک شدن نام خاور نزدیک، چرچ نخست وزیر پیشین انگلیس پس از جنگ دوم گفته بود «من همیشه احساس میکنم که اطلاق خاور میانه به مصر، لوانت و ترکیه غلط است. این سرزمینها «خاور نزدیک» هستند. ایرا عراق «خاورمیانه» و هند و برمه و مالایا «خاور» و چین و ژاپن «خاور دور» بشمار میآیند. چرچیل در جریان جنگ جهانی دوم سعی کرد که فرماندهی خاورمیانه را تجزیه کر و در مقابل نیروی خاورمیانه يك فرماندهی نیروی خاور نزدیک شامل مصر و فلسطین و سوریه بوجود آورده و بدین ترتیب نام خاور نزدیک را زنده نگاهدارد. لیکن جنگ دوم آنچنان که خاورمیانه را بگوشها آشنا ساخته بود که محو آن ممکن بنظر نمیرسید.

در سال ۱۹۴۳ سیاستمدار انگلیسی پرسی لورین^۴ در حضور نمایندگان پارلمان انگلیس خاور نزدیک را عنوانی متروک و خاورمیانه را جایگزین آن دانست. اظهارات وی با موافق نمایندگان مواجه گردید.^۵ در سازمان ملل متحد نیز وقتی در سال ۱۹۴۸ عنوان خاورمیانه مطر گردید خاور نزدیک اصطلاح متروک و مرده تلقی شد.^۶

امروز دیگر میتوان یقین داشت که نام خاور نزدیک نام مرده ای است و خاورمیانه بط کامل جایگزین آن گردیده است. دالس وزیر امور خارجه پیشین آمریکا نیز هنگام پاسخ داد

---

(1) Middle East Supply Centre.

(۲) انتخاب نقطه ای بعنوان مرکز خاورمیانه توسط دول اروپائی تابع منافع سیاسی آنها بوده و بهمین سبب تا قبل از جنگ جهانی اول ترکیه را مرکز خاور نزدیک و مرکز خاورمیانه و چین را مرکز خاور دور میدانستند.

Nolte, Op. Cit. p. 18.

(3) Churchill, The Hinge of Fate, quoted in Nolte. Op. Cit. p. 21.

(4) Sir Percy Loraine.

(5) Geographical Journal (July, 1943) Cited by Nolte, Op. Cit. p. 23.

(6) United Nations Economic and Social Council, Official Records: Forth Year, Ninth Session, Supplement No. 4.

Report of the Ad. Hoc. Committee for the Middle East (E. 1360 and E. AC, 26,16). With "Annex, Report of The Sub Committee on the Geographical Delimitation of the Area."

بسیارالات کنسره دربارہ خاورمیانه گفته بودکہ از نظر او فرقی بین خاور میانه و خاور نزدیک وجود ندارد.^۱

بعضی از نویسندگان شرقی پس از جنگ جهانی دوم برای احتراز از بکار بردن اصطلاح خاور نزدیک و خاورمیانه که همه آنها نشانه تأثیرپذیری از غرب است اصطلاح « آسیای غربی » و آسیای جنوب غربی را برای خاورمیانه برگزیدند.^۲ ولی این اصطلاحات مناسب و صحیح نیست زیرا خاور میانه تنها بکشورهای آسیای جنوب غربی محدود نمیکردد و بخشی از شمال افریقا (مصر) را نیز دربر میگیرد .

۲- خاور میانه دقیقاً شامل چه کشورها و واحدهای جغرافیائی میگردد؟

همانطور که در ابتدای مقاله اشاره شد در مورد احتساب تعدادی از کشورها جزو منطقه خاورمیانه تقریباً کلیه نویسندگان اتفاق نظر دارند . بطور مثال هیچ نویسنده مسائل خاور میانه نیست که عراق را جزو خاورمیانه نداند. لیکن در مورد احتساب لیبی و پاکستان جزو خاورمیانه اتفاق نظر وجود ندارد .

کلیه نویسندگان مسائل سیاسی جهان که خاورمیانه را تعریف کرده اند در دو گروه قرار میگیرند : گروهی که به خاورمیانه کوچک معتقدند^۳ و گروهی که خاورمیانه را منطقه بسیار وسیعی میدانند که از کشور مغرب تا مرزهای هند و از ترکیه تا حبشه امتداد دارد .^۴ در اینجا از میان تعاریفی که از خاورمیانه بعمل آمده بچند نمونه مهم آن که توسط شخصیت های سیاسی بیان شده میپردازیم .

معاون وزیر امور خارجه انگلستان در ۲۵ ژوئیه در ۱۹۵۱ در مجلس عوام انگلیس خاورمیانه را شامل کشورهای مصر ، ترکیه ، عراق ، ایران ، سوریه ، لبنان ، اردن ، اسرائیل ،

---

(1) Nolte, Op. Cit. p. 14.

(2) Yahya Armajani, Middle East, Past and Present, New Jersey: Printice Hall, 1971).

(3) شخصیت های سیاسی انگلستان معمولاً خاورمیانه را کوچک میدانستند . بطور مثال چرچیل خاورمیانه را جدا از خاور نزدیک و شامل عراق و ایران میدانست و اتلی "Attlee" که بعد از چرچیل نخست وزیر انگلیس شد در مجلس عوام خاورمیانه را شامل جهان عرب و چند کشور مجاور آنها دانست . رجوع شود به :

Parliamentary Debates, House of Commons, quoted in Nolte, Op. Cit. p. 24.

(4) D. Peretez, Op. Cit. p. 3.

عربستان سعودی، امارات متصلحه^۱، کویت، بحرین، قطر، مسقط، عدن و یمن دانست.^۲ در سال ۱۹۵۷ هنگام ارائه دکترین آیزنهاور رئیس جمهور وقت آمریکا درباره کمیت های نظامی و اقتصادی به ملل خاورمیانه، کنگره آمریکا از «دالس» وزیر امور خارجه خواه توضیح دهد خاورمیانه کجاست. دالس خاور میانه را اینطور تعریف کرده: «منطقه ای مابین لیبی در سمت غرب و پاکستان در سمت شرق و ترکیه در سمت شمال و شبه جزیره عربستان در سمت جنوب». از دو تعریف فوق ملاحظه می گردد که وزیر امور خارجه آمریکا خاور میانه را شامل افغانستان و حتی پاکستان نیز میدانند در حالیکه معاون وزیر امور خارجه انگلیس خاور میانه را بمرزهای ایران ختم میکند.

در بهار سال ۱۹۴۸ بنا بر پیشنهاد چارلز مالک از لبنان، سازمان ملل متحد کمیته موقتی را مأمور بررسی درباره خاور میانه نمود. این کمیته موقتی یک کمیته فرعی برای تعریف خاور میانه تشکیل داد، کمیته فرعی مزبور پس از تلاش بسیار فهرستی از کشورهای داخل منطقه تهیه نمود. در این فهرست افغانستان، ایران، عراق، سوریه، لبنان، ترکیه، عربستان سعودی، یمن، مصر، حبشه و یونان قرار داشت.^۳ خاور میانه مورد قبول این کمیته بزرگترین خاور میانه ای بود که تا کنون شناخته شده است.

از سوی دیگر «مؤسسه خاور میانه واشنگتن»^۴ و بسیاری از مقامات دیگر، خاور میانه را با دنیای اسلام یکی دانسته و آنرا یک جامعه ۳۷۰ میلیونی میدانند.^۵ بدین ترتیب ملاحظه می گردد که هم تعریف شخصیت های مهم سیاسی و هم تعریف کارشناسان مسائل خاور میانه غیر دقیق و مبهم است. شاید نظر معاون وزیر امور خارجه انگلیس آقای «می هیو»^۶ بصواب نزدیکتر باشد که در پاسخ نمایندگان پارلمان گفته بود «از خاور میانه تعریفی که همگان بپذیرند ممکن نیست و ما هر وقت که لازم باشد بطور دقیق صحبت کنیم از خاور میانه نام نمیبریم»^۸.

بهمین ترتیب جغرافیادان وزارت امور خارجه آمریکا آقای «اتزل پیرسی»^۹ در بولتن

---

(۱) اصطلاح امارات متصلحه معادل اصطلاح انگلیسی «Trucial States» است و به شیخ نشینهای زیر اطلاق میگردد: ابوظبی، عجمان، دوی، فجیره، رأس الخیمه، شارجه، کلبا و ام القوین.

(2) Nolte, Op. Cit. p. 25

(3) Ibid. p. 14.

(4) United Nations, Op. Cit.

(5) Middle East Institute of Washington.

(6) Nolte, Op. Cit. p. 27.

(7) Mayhew.

(8) Parliamentary Debates, House of Commons, Cited by Nolte,
Op. Cit. p. 24.

(9) Etzel Percy.

وزارت خانه مزبور مقاله‌ای تحت عنوان «خاورمیانه یا ناحیه غیر قابل تعریف» منتشر نموده است^۱ با توجه با بهامی که هنوز در مفهوم خاورمیانه وجود دارد در بسیاری از بیانی‌ها و مکانبات که مستند و دقیق تهیه میشود از بکار بردن نام خاورمیانه خودداری میگردد. بطور مثال دولت هند سالها قبل بعلمت نامعین بودن موقیعت آن کشور نسبت بخاورمیانه و نامشخصی بودن حدود این منطقه تصمیم گرفت بطورکلی این عنوان را ترك کند^۲.

رفع ابهام در آینده - باهمه ابهامی که در تعریف خاورمیانه باقی مانده این نام امروزه کاملاً متداول شده و در فرهنگ‌های علوم سیاسی و مکانبات و بیانی‌ها رسمی بوفور بچشم‌میخورد. صرفنظر از مرزهای جنوبی و شرقی تشخیص خاورمیانه برای کسانی که با این منطقه سروکار دارند اشکالی در بردارد. امروز تقریباً همه کارشناسان مسائل خاورمیانه اتفاق نظر دارند که خاورمیانه در شمال بمرزهای شوروی و در غرب به ساحل مدیترانه منتهی میگردد. مرزهای شرقی و جنوبی خاور میانه هنوز کاملاً تثبیت نشده ولی گذشت زمان بنبفع تعریف دقیق خاور میانه پیش میرود و همانطور که امروز ابهام موجود در مرزهای غربی خاورمیانه و در بالکان بکلی رفع گردیده و «خاور میانه» در جدال بارقیب خود «خاور نزدیک» پیروز شده، بالطبع مرزهای شرقی نیز در آینده روشن شده و خاور میانه راهی بدیاب کمال خواهد پیمود.

۴- جاء فرهنگي خاور میانه :

یادآوری این نکته لازم است که خاورمیانه غیر از يك منطقه جغرافیائی نام فرهنگ و تمدن خاص نیز هست، فرهنگی که در مرکز این منطقه بوجود آمده ولی از مرزهای آن عبور کرده و سرزمین‌های مجاور را نیز متأثر ساخته است. بنابراین خاور میانه فرهنگی بزرگتر از خاور میانه جغرافیائی یا سیاسی است. بطور مثال ملل تونس، الجزایر و مغرب از یکسو و ترکستان شرقی، قفقاز و واحدی هند از سوی دیگر از تمدن و فرهنگ خاورمیانه متأثر هستند^۳. سازمان «دوستان آمریکائی خاورمیانه»^۴ معتقد است که خاورمیانه بیش از آنچه که يك منطقه جغرافیائی مشخص باشد مفهوم جامعه‌ای را دارد که افراد آن از لحاظ معنوی و روانی دارای ویژگیهای مشترکی هستند. جامعه شناس «دانیل لرنر» نیز نظر مشابهی دارد. او میگوید «مردم این منطقه نه بخاطر راه حل‌های مشترک بلکه مسائل مشترکی که دارند بهم پیوسته‌اند. مشکل آنها این است که چگونه شیوه زندگی سنتی خود را که دیگر گرهی از کارشان نمیکشاید کنار گذاشته و شیوه نوینی برگزینند»^۵.

- (1) Etzel Percy "The Middle East, An Indefinable Region" Cited by Nolte, Op. Cit. p. 27.
- (2) Ibid p. 29.
- (3) S. N. Fisher, The Middle East, A. History, (New York Alfred A. Knont, 1967) p. 1.
- (4) The American Friends of The Middle East.
- (5) Daniel Lerner, "The Passing of Traditional Society" quoted in Nolte, Op. Cit. p. 27.

کارشناسان جمعیت نیز خاور میانه را بعنوان يك منطقه فرهنگی که از مراکش تا ترکستان شرقی و پاکستان امتداد دارد توصیف کرده اند .^۱

۴ - بخش های خاور میانه

تاکنون خاور میانه را يك جامعه واحد فرض کردیم ولی همانطور که در مقدمه مقاله اشاره شد در داخل این منطقه چهره های ناهمگون سیاسی ، اجتماعی و اقتصادی زیادی وجود دارد که بجاست برای تکمیل بحث خود از این چهره ها نیز پرده برداریم . بدین منظور میتوان خاور میانه را به بخش های کوچکتر تقسیم نمود بطور کلی از نظر سیاسی و فرهنگی خاور میانه قابل تقسیم بدو ناحیه عمده است ، کمربند شمالی^۲ و سرزمین اعراب^۳ که در اینجا بشرح هر يك از این دو ناحیه مپیرواژیم ،^۴

ناحیه یکم - کمربند شمالی

کمربند شمالی بخش غیر عربی خاور میانه بوده و شامل کشورهای ترکیه ، ایران و افغانستان میگردد . این کشورها مرز شمالی خاور میانه را با شوروی تشکیل داده و در واقع سپری برای بقیه خاور میانه در مقابل شوروی محسوب میگردند . این سه کشور دارای مرزهای مشترک طولانی با اتحاد جماهیر شوروی هستند . ملل داخل در این ناحیه علاوه بر اشتراک مذهب از نظر فرهنگ و زبان نیز بهم نزدیک میباشد . آثار فرهنگ و تمدن عرب و اسلام در میان ملل این ناحیه آشکار است پس از نگرانی غرب از نفوذ شوروی و بطور کلی کمونیزم در خاور میانه اهمیت این ناحیه بیشتر نمایان گردید . دنیای غرب (بخصوص آمریکا) با تشکیل پیمانهای دفاعی و امنیتی ناتو ، سنتو و سیتو^۵ تصمیم گرفت کمونیزم را در محوطه خود محصور و محبوس کند . بدین سبب نگران مرزهای جنوبی شوروی شده و درصدد برآمد تا زنجیر دفاعی در مقابل کمونیزم را که توسط پیمان ناتو بترکیه ختم میشد با عمق شرق و بموازات مرزهای

---

(1) W. D. Shorger "An Anthropological Frame of Reference for Research on The Middle East" Cited by Nolte, Op, Cit. p. 27.

(2) Northern Belt.

(3) Arab Core.

(۴) این تقسیم بندی خاور میانه به ۲ ناحیه عمده از کتاب زیر گرفته شده است :

G. Lenczowski, The Middle East in World Affairs, (New York: Cornell University Press, 1967). p. XXV.

(۵) سازمان پیمان آناتلنتیک شمالی NATO سازمان پیمان مرکزی CENTO و سازمان پیمان جنوب شرقی آسیا SEATO.

شوروی ادامه دهد. بهمین منظور در سال ۱۹۵۵ پیمان بغداد^۱ که در انگلستان و آمریکا بنام «نوار شمالی»^۲ توصیف شده بود منعقد گردید و بدین ترتیب نام «نوار شمالی» بکشورهای واقع در فاصله ترکیه و پاکستان اطلاق شد.^۳

ناحیه دوم - سرزمین اعراب - این ناحیه قابل تقسیم بدو بخش کوچکتر یعنی هلال حاصلخیز^۴ و حوزة دریای سرخ^۵ است که مختصراً آنها میپردازیم :

هلال حاصلخیز یا لوانت .^۶

این بخش بین دریای مدیترانه و خلیج فارس واقع شده و شامل کشورهای عراق، سوریه، لبنان و اسرائیل میگردد. ولی گاهی لوانت بکشورهای سوریه و لبنان یا «شام» اطلاق گردیده و گاهی نیز همانطور که قبلاً اشاره شد بجای واژه خاور نزدیک بکار رفته است. بطور کلی وجه تمایز لوانت از سایر سرزمینهای عربی در حاصلخیز بودن بیشتر قسمت های آن و همچنین آب و هوای مدیترانه ای آنست. علاوه بر این لوانت يك سرزمین صددرد صد اسلامی نبوده بلکه دربر دارنده اقلیتهای بزرگی از یهود و مسیحی نیز می باشد. غیر از موقعیت اقلیمی و مذهب، توسعه یافتگی و توانائی اقتصادی لوانت نیز نسبت بسایر بخش های خاورمیانه از ویژگیهای آن محسوب میگردد.

- (1) Baghdad Pact.
- (2) Northern Tier.
- (3) Lenczowski, Op. Cit. p. 290.

نوار شمالی Northern tier مفهوم وسیعتری از Northern belt دارد و گاهی بپاکستان و عراق و حتی یونان نیز اطلاق میشود. کمربند شمالی و نوار شمالی میتواند موضوع پژوهش جداگانه ای باشد و در این مقاله که بتعریف خاور میانه اختصاص دارد بهمین مختصر اکتفاء میگردد. برای اطلاع بیشتر رجوع شود به ،

George Lenczowski, Op. Cit. p.p. 117-245.

George Haddad, Revolution and Military Rule in the Middle East, the Northern Tire, (New York : Robert Speller & Sons Publisher 1964).

- (4) Fertile Crescent یا Croissant Fertile.
- (5) Red Sea Region.

(۶) کلمه لوانت و یا Levant از فعل فرانسوی Lever بمعنی طلوع کردن گرفته شده و بمعنای سمت طلوع خورشید یا خاور دلالت دارد. این اصطلاح از زمانیکه ساحل شرقی مدیترانه و بخصوص سوریه و لبنان مرکز تجارت شرق و غرب گردید معمول شد. گاهی نیز بخاور نزدیک و خاور لوانت گفته اند.

«Levant» Encyclopedia Britanica, 1967.

حوزه دریای سرخ

عربستان سعودی، اردن، هاشمی، کویت، یمن شمالی و جنوبی و کلیه شیخ نشین‌های خلیج فارس و مصر در این بخش قرار دارند. نفت یکی از مهمترین چهره‌های اقتصادی سرزمین‌های شرقی این حوزه است. همچنین این کشورها و سرزمین‌ها بخاطر مجاورت با خلیج فارس و دریای احمر که راه آبی مهمی بشمار می‌آیند از اهمیت سوق‌الجیشی خاصی برخوردارند. بیابان خشک و وسیع، رابطه این بخش را با هلال حاصلخیز قطع نموده است.

ضمن بحث از خاورمیانه فرهنگی اشاره شد که فرهنگ این منطقه کشورهای مجاور را نیز متأثر ساخته است. به همین سبب علاوه بر دو کشور مصر و سودان در آفریقا، تونس، لیبی و حتی الجزایر و مراکش را نیز باید جزو خاور میانه بحساب آوریم. در واقع در آفریقا زبان عربی و اسلام میتواند ملاک و معیار تشخیص خاورمیانه باشد. بمعبارت دیگر از نظر آنهائیکه زبان عربی و اسلام را توأماً معرف خاور میانه میدانند قلمرو خاور میانه در شمال آفریقا تا آنجا که زبان عربی و دین اسلام گسترده شده پیش میرود.^۱

قبرس - قبرس را بجهت وضع خاصی که دارد نمیتوان در هیچیک از ناحیه‌هایی که که شرح آنها گذشت منظور نمود. حتی بسیاری از نویسندگان مسائل خاورمیانه قبرس را جزو این منطقه نمیدانند. لیکن با معیارهایی که برای تشخیص سرزمین‌های خاورمیانه وجود دارد (بطور مثال توسعه نیافتگی، آداب و سنن کهن، تأثیر پذیری از اسلام و فرهنگ عرب...) این جزیره در جرگه ملل خاورمیانه نام‌آنوس نخواهد بود.

نتیجه

اکنون از پژوهشی که انجام گردید بشرح زیر بهره میگیریم:

- ۱ - مبتکر نام خاورمیانه غرب است و نخستین انگیزه این نامگذاری منافع سیاسی و اقتصادی دول نیرومند غربی بوده است.
- ۲ - نام خاور نزدیک پیش از خاور میانه بوجود آمد ولی اکنون دیگر این عنوان بصورت جدا از خاورمیانه جایی در نقشه جغرافیا ندارد.

---

(۱) از جمله قسمت‌های خاورمیانه که هنوز مشخص نشده، مرزهای آن در آفریقا است. در این قاره هر چه بطرف اعماق آن پیش می‌رویم ویژگیهای خاورمیانه را کمتر می‌بینیم. بطور مثال بین مردم غیر عرب جنوب سودان و ملت افغان از نظر فرهنگ و سنت‌ها آنقدر اختلاف است که نمیتوان بسادگی آنان را مردم ساکن در یک جامعه واحد دانست. در حالیکه اعراب مسلمان شمال سودان با همه پند مسافت با قبایل ترکمن و افغان بی شباهت نبوده و اطلاق «مردم خاورمیانه» با آنان بی‌مناسبت نخواهد بود.

۳ - در تعریف خاورمیانه و بویژه در تعیین مرزهای جنوبی و شرقی آن هنوز ابهام وجود دارد. زیرا چنانچه گفته شد این نام توسط دول نیرومند (و بخصوص انگلستان) و بجهت منافع آنان در منطقه ایجاد شد و بهمین سبب مرزهای آن بموازات تغییر منافع آن دولتها مرتباً تغییر کرده است. گاهی امنیت هندوستان برای انگلیس ایجاب میکرد که مرزهای خاورمیانه به هند ختم شود و زمانی دیگر یعنی در جنگ دوم مسائل امنیتی و نظامی اقتضا مینمود که مرکز فرماندهی نیروهای انگلیس در قاهره باشد و آن شهر مرکز خاورمیانه تلقی گردد. و بالاخره اهمیت نفت در حوزه خلیج فارس بار دیگر حدود خاورمیانه را دگرگون ساخته است.

۴ - خاورمیانه فرهنگی بزرگتر از خاورمیانه سیاسی یا جغرافیائی است. بعبارت دیگر دامنه گسترش فرهنگ و تمدنی که در این منطقه وجود داشته و از ویژگیهای آن محسوب است از مرزهای خاورمیانه جغرافیائی تجاوز کرده و سرزمینهای مجاور مانند قفقاز، ترکستان شرقی، پاکستان و سراسر شمال آفریقا را نیز دربر گرفته است.

۵ - با وجود بیگانه بودن مبتکران نام خاورمیانه برای مردم این منطقه و بویژه که کلمه خاورمیانه خود نمایشگر تأثیر پذیری از غرب است، باز هم این واقیعت را نمی توان انکار کرد که خاور میانه چه برای ما که در داخل آنیم و چه برای دیگران وجود یافته و مفهوم دارد، مفهومی که می رود تا کاملاً شکل گیرد و در اندیشه ها فرو نشیند.

۶ - خاورمیانه ای که ما با نگاه پژوهش خود میشناسیم، چنانکه در ابتداء مقاله نیز ذکر شد، شامل کشورها و واحدهای جغرافیائی زیر است: مصر، لبنان، اردن، اسرائیل، سوریه، عراق، عربستان سعودی، کویت، یمن شمالی، یمن جنوبی، سودان، بحرین، کلبه شیخ نشین های خلیج فارس، ترکیه، ایران و افغانستان. پس از این آشنائی با نام خاورمیانه و مفهوم آن بشرح ویژگیها و اهمیت منطقه و بالاخره مسائل عمده آن در مقالات بعدی خواهیم پرداخت.

برگزیده منابع :

Armajani Yahya, Middle East, Past and Present, (New York: Printice Hall, 1971).

Badeau John S. The American Approach to the Arab World, New York: Harper and Row. 1968.

Chirol Valentine, Middle Eastern Question or Some Problems of Indian Defence, London: John Murray Albemarl, 1903.

Coon, Carleton S. Caravan: The Story of The Middle East, New York: Holt, 1951.

Fisher, S. N. The Middle East, History, New York: Alfred, A. Knolf, 1967.

Fisher, W. B. The Middle East, London: Methuen & Co. 1963.

Haddad, George, Revolution and Military Rule in the Middle East, The Northern Tier, New York: Robert Speller & Sons Publishers 1964.

Lenczowski, George Middle East in World Affairs, New York: Cornell University Press, 1967.

Lewis Bernard, The Middle East and the West, London, Weidenfield & Nicolson, 1963.

Nolte Richard, ed. The Modern Middle East, New York: Atherton Press, 1963.

Peretz, Don. The Middle East Today, New York: Holt, Rinehart & Winston, Inc. 1963.

Rustow, A. Middle Eastern Political System, New York: Prince Hall Inc. Englewood Cliffs, 1971.

Revlin, Benjamin, The Contemporary Middle East Tradition and Innovation, New York: Random House, 1963.

پروشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی